

Anders Tolland

Artismens rationalitet

1. Om koherens

Ingmar Perssons senaste motreplik "Artismens irrationalitet" (FT 1988:3) utgör, i varje fall vid ett första påseende, ett angrepp på den metateori för etiskt berättigande som jag förespråkar, alltså reflektivt ekvilibrium teorin, en typ av koherensteori.

En första anklagelsepunkt är att jag skulle ha avvikit från den ursprungliga källan för denna teori, nämligen John Rawls, genom att förtränga hans idé om en ursprungssituation ("the original position"), som, enligt Ingmar Persson, utgör en väsentlig del av Rawls version av ekvilibrium-teorin. Jag kan bara konstatera att jag tolkar Rawls på ett annat sätt. Jag menar att Rawls metateori ungefär motsvarar den jag ställt mig bakom. "Den ursprungliga situationen" hör inte hemma på metanivån, utan tillhör den normativa teori Rawls försvarar på basen av sin metateori. (En motsvarande tolkning av Rawls finns utvecklad i Daniels 1980.)

Nu är naturligtvis inte Rawls-exegetiken avgörande och om behov föreligger att hänvisa den typ av teori jag hävdar till en filosofisk auktoritet, kan man dessutom som alternativ peka på Nelson Goodman (se Goodman 1955 som utvecklar detta slags teori för logik — man bör märka att Rawls i en not [Rawls 1978 s 20] hänvisar till just Goodman som någon som har samma slags idéer som han själv; jämför även Prawitz 1978). Den väsentliga frågan är dock om det slag av "tunn" reflektivt ekvilibrium teori (alltså utan inslag av någon ursprungssituation) jag förespråkar verkligen är försvarbar.

Ingmar Persson anför en av standardinvändningarna mot koherensteorier, att de inte, ens i princip, kan garantera att det finns en enda bäst berättigad uppfattning; det är alltid möjligt att det kan föreligga flera, klart olika uppsättningar av föreställningar, som alla är lika koherenta.

Denna kritik är helt korrekt även vad det gäller reflektivt ekvilibrium teorin men några påpekanden förtjänar att göras. För det första ger

koherensteorierna på denna punkt en fullt realistisk inskränkning i möjligheterna till rationell argumentation. Personer med starkt avvikande åsikter och utgångspunkter är väl tämligen oåtkomliga för (vad man själv uppfattar som) rationella argument (jämför den vetenskapsfilosofiska debatten om radikal inkommensurabilitet).

För det andra så innebär detta att en annan persons avvikande uppfattningar på detta sätt hamnar bortanför räckvidden för rationella argument *inte* att dessa uppfattningar automatiskt måste ses som likaberrättigade med ens egna. Att det är system (= koherens) i det som från det egna perspektivet ter sig som galenskaper, ger på intet sätt vid handen att man måste tolerera det. En koherensteoretisk uppfattning om berättigande och rationaliteten medför i sig bara att möjligheterna till rationell debatt är uttömda, om opponenter har tillräckligt avvikande utgångspunkter. Den har inga nödvändiga konsekvenser för frågan om sådana avvikande uppfattningar av princip alltid måste tolereras eller om man är fri, närhelst det är maktpolitiskt lämpligt, att bekämpa dem med våld och list. Vad det gäller sexism och rasism är åtminstone jag för strid.

Koherensteoretikernas standardreplik på Ingmar Perssons typ av invändning är: "Vad är alternativet?" Det finns ingenting utanför våra trosföreställningar vi kan gå till för att berättiga dem; verkligheten själv är aldrig direkt given. Ett alternativ till koherensteorierna skulle fordra en arkimedisk punkt utanför trosföreställningarna själva, i vilken man kan förankra dem.

2. Den arkimediska punkten

Ingmar Persson menar att vad det gäller de moraliska intuitionerna så finns det en sådan arkimedisk punkt och att den är så beskaffad att den kommer att bidra till att underminera artismen. Jag måste erkänna att Ingmar Persson här är mycket generös i sin argumentation mot mig. Han väljer att argumentera uteslutande från premisser han själv accepterar. Han kunde i stället valt att utföra motsvarande argumentation *ad hominem*, byggande på teser som jag accepterat eller gett uttryck för.

Jag ska besvara denna artighet genom att bemöta det *ad hominem* argument som Ingmar Persson aldrig explicit levererar. Först bör dock hans faktiska argumentation synas.

Idén är att det finns ett krav man kan ställa på de moraliska intuitionerna, som för sin giltighet är oberoende av dessa intuitioner och mot

vilket man alltså kan testa dem. Detta krav är *rationalitetskravet*.

Jag är helt överens med Ingmar Persson om att man kan ställa rationalitetskrav på etiska intuitioner. Jag är förmodligen i ett avseende beredd att gå längre än han här, eftersom jag menar att det *i princip* är fråga om samma typ av rationellt berättigande i etik som i naturvetenskap och logik. Men kriteriet på detta slag av rationalitet är, menar jag, *koherens* — Ingmar Persson talar aldrig om vad han lägger in i "rationalitet". På ett sätt kan jag ändå ge honom vad han vill ha, nämligen möjligheten att lägga krav på de etiska intuitionerna som inte härrör ur dessa intuitioner själva. Det moraliska området utgör ingen sluten sfär ur berättningshänseende. Jag tänker mig att idealt ska allting på vilket man kan lägga rationalitetskrav kunna samlas i ett enda övergripande reflektivt ekvilibrium; 'böra' måste alltså koherera med 'vara'.

Detta är dock inte den väg Ingmar Persson går. En väsentlig del av hans argumentation mot artismen utgörs av ett krav som närmast motsvarar det traditionella *universaliserbarhetskravet*. För en avgörande del av argumentationen för detta krav hänvisas till Persson 1985.

Argumentation på denna punkt kan synas överflödig; jag accepterade i min första artikel (Tolland 1986) att argumentera inom ramen för universaliserbarhetskravet. Jag förmodar att Ingmar Persson ändå väljer att argumentera denna punkt för att han tagit den brasklapp jag stoppade in (s 20), om att jag egentligen var mycket tveksam om universaliserbarhetskravet, på allvar.

Det finns goda skäl att ta den på allvar. Jag är inte bara tveksam om universaliserbarhetskravet för etik; som det traditionellt utformas är jag beredd att helt förkasta det. En uppgörelse med detta krav är dock en uppgift av minst en avhandlings storlek och jag kommer inte att ge mig in på något sådant här. (Några invändningar mot universaliserbarhetskravet finns antydda i Tolland 1983.) Jag menar att mina åsikter om artegoism är, åtminstone hjälpligt, uttryckbara även inom ramen för universaliserbarhetskravet, så jag behåller denna självvalda begränsning.

Jag tänker inte heller diskutera argumenten i Persson 1985. Jag ska bara säga att jag inte anser att de håller. Dessutom verkar argumentationen där stöda sig på någon slags värde-intuitioner. Det skulle i så fall innebära att den inte fyller villkoret att vara fristående från etiska intuitioner.

3. Det biologiska och det sociala

Dessa eventuella svagheter i Ingmar Perssons argumentation är dock inte till någon hjälp för mig. Som jag tidigare nämnt kan man mycket väl bygga ett *ad hominem* argument mot min position på det material Ingmar Persson presenterar. Jag har accepterat universaliserbarhetskravet och jag har ställt mig bakom relativt starka rationalitets- och koherenskrav på etiska system och intuitioner. Ingmar Persson levererar då något som utgör ett motexempel mot artismen som jag hittills framställt den.

Detta motexempel avslöjar en överförenkling i presentationen av artismen. Jag har i min framställning byggt artismen kring tillhörighet till den *biologiska arten* människa. Motexemplet ifrågasätter om detta verkligen är intuitivt acceptabelt. Tänk om det skulle upptäckas att jag tillhör en annan, från rymden invandrad, biologisk art, till det yttre helt lik *Homo Sapiens*, men ändå genetiskt skild. Skulle jag i den situationen vara beredd att acceptera att jag diskriminerades på samma sätt som jag förespråkade att man bör diskriminera djur?

Nej, jag kan inte finna att detta är intuitivt acceptabelt och det gäller inte bara för mig. Jag tvivlar på att jag skulle acceptera det som en vetlig anledning till diskriminering av något människolikt och definitivt inte vad det gäller personer jag känner väl. Detta utgör alltså ett intuitivt exempel mot den biologiska artismen. Detta motexempel kan dock kringås.

Etik är en social angelägenhet, ett socialt fenomen. Det rent biologiska är knappast av primärt intresse för etik. Jag överförenklade min ståndpunkt när jag hänvisade direkt till biologisk arttillhörighet.

Det är en förenkling eftersom det är en enkelt utpekbar egenskap. Det motsvarande sociala begreppet är vagare och saknar en enkel beteckning. Jag ska som ett motsvarande socialt "art"-begrepp införa benämningen "medperson". Medpersoner är varelser sådana att de kan ingå i grupper som kommunicerar och samarbetar på det sätt som människor gör.

Så länge jag måste hålla mig inom ramen för universaliserbarhetskravet vill jag alltså försvara en typ av artegoism som diskriminerar utifrån den sociala kategorin *medpersoner*. Jag skulle tro att denna kategori för närvarande sammanfaller med den biologiska arten människa — utvecklandet av artificiell intelligens kan komma att ändra på detta — men om en motsättning skulle uppstå är det den sociala kategorin som är den avgörande. □

Litteratur

- Daniels, Norman 1980: "Reflective Equilibrium and Archimedean Points" *Canadian Journal of Philosophy* 10.
- Goodman, Nelson 1955: *Fact, Fiction and Forecast*, Harvard UP.
- Persson, Ingmar 1985: "The Universal Basis of Egoism" *Theoria* LI:3.
- Persson, Ingmar 1988: "Artismens irrationalitet" *Filosofisk tidskrift* 1988:3.
- Prawitz, Dag 1978: "Om moraliska och logiska satsers sanning" *En filosofibok tillägnad Anders Wedberg* utg Bergström m fl, Bonniers.
- Rawls, John 1978: *A Theory of Justice*, Oxford UP.
- Tolland, Anders 1983: "Universaliserbarhet och moral" *Sagt och menat, 17 uppsatser tillägnade Mats Furberg på hans 50-årsdag* vol II, Filosofiska meddelanden röda serien nr 23, Göteborgs Universitet.
- Tolland, Anders 1986: "Människan över djuren" *Filosofisk tidskrift* 1986:2.

Notiser

När nu hjärndödsbegreppet har införts, så borde man kunna slippa en del djur-experiment, som hittills har ansetts nödvändiga för att man inte får experimentera på levande människor — ty nu bör man ju kunna experimentera på "levande" lik.

Gunilla Hvarfner har författat en doktorsavhandling i teologi med titeln *Dygd idag? Erik H Eriksons teori om att mogna som människa*, Uppsala 1988.

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: Per Olof Ekelöf är professor emeritus i processrätt vid Uppsala universitet, Anders Tolland är doktorand i praktisk filosofi i Göteborg, Björn Eriksson är doktorand i praktisk filosofi i Stockholm och Ingmar Persson är forskarassistent i praktisk filosofi i Lund.